

Тетяна Воронова

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна*

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО В УКРАЇНІ: РІК ПІСЛЯ «ЄВРОМАЙДАНУ»

Tetiana Voronova

Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

POLITICAL LEADERSHIP IN UKRAINE: A YEAR AFTER «EUROMAIDAN»

The article investigates the features of political leadership within and at the end of «Euromaidan». The category of «sustaining myth» of society is used to describe the differences between the leaders of political parties and leaders of non-governmental organizations that took part in the «Euromaidan». Leaders of non-governmental organizations such as Dmytro Yarosh and Yegor Sobolev regard the situation so fundamentally wrong, that they see a fundamental restructuring of society, that is the change of the «supportive myth», as the only way out of the situation, while the party leaders are seeking to use it.

Petro Poroshenko is considered as one of political leaders of «Euromaidan», who demonstrated excellent behavior from others and thus become the main beneficiaries eligible for the redistribution of supporters. As the President of Ukraine he has demonstrated the ability to structure cognitive space by creating mass awareness, promotion and support of social categories that is able to accommodate the largest possible number of followers and implements positive program of presidential political leadership.

Key words: political leadership, «Euromaidan», leaders of non-governmental organizations, political party leaders, constituents, presidential political leadership.

Дослідження політичного лідерства в Україні знову й знову набуває актуальності в силу постійного оновлення як представників цього інституту, так і умов його існування, зокрема механізмів формування політичного лідерства. Якщо протягом 90-тих років дослідники говорили про політичних лідерів генеза становлення яких була пов'язана з дисидентським рухом, структурами КПРС, «червоним директором», тощо, то з впровадженням пропорційних виборів, а особливо з переходом до парламентсько-президентської форми правління в 2005 році, власне українські партії перетворились на інститути, що забезпечували зростання політичних лідерів. З розвитком неурядових організацій, вони також почали виконувати цю функцію. Хоча мало які з організацій вдалося ефективно виконувати цю функцію в умовах «звичайного» політичного процесу, без участі в різних формах масового протесту. Можна говорити взагалі, про те, що особливістю українського політичного лідерства, починаючи з протестного руху «Україна без Кучми», став значний вплив на ці процеси масових акцій протесту. Останнім з таких подій став Євромайдан, в ході якого статус політичних лідерів отримали зовсім нові обличчя, підтвердивши, таким чином, його значимість в процесах творення нових політичних лідерів.

Політичне лідерство в Україні є традиційною темою для досліджень і в цьому контексті можна згадати численні праці Д. Видріна, В. Горбатенко, С. Здіорук, М. Кармазіної, М. Михайльченко, А. Пахарева, А. Романюка та О. Траверсе. Проте особливості формування політичних лідерів в умовах протестної активності, зокрема подій «Євромайдану» поки що залишаються недослідженими, в силу занадто малого відтинку часу, що минув після цих подій. Тому в рамках даної статті ми ставимо за мету дослідження особливостей такого інституту політичного лідерства в Україні як протестні акції.

Особлива увага до функціонування політичного лідерства в умовах масових протестів пов'язана з очікуваннями щодо його результатів. Від протестів як інституту формування політичних лідерів очікують термінової, радикальної зміни лідерів, що опиратиметься на нові ціннісні засади,

тобто появи нового типу лідерів. Термінової, оскільки в умовах масових протестів час становлення політичного лідера скорочується. В рамках політичної партії, парламенту чи іншої державної установи тощо, формування лідера йде роками. В умовах «Майдану» чи «Євромайдану» час його формування вимірюється тижнями або ж місяцями. Відмінність ця обумовлена інтенсивністю подій та контактів зі своїми прихильниками. Протестне лідерство є окремим типом лідерства з власним характеристиками. Н. Бірюков класифікував різні підходи до лідерства, зазначаючи, що різні дослідники вбачають в ньому: 1) вплив, 2) управління, координацію чи контроль, 3) прийняття рішень, 4) новаторство¹. Останній варіант лідерства передбачає, що лідери це ті, хто «веде вперед», на відміну від тих, хто керує не пропонуючи оригінальних рішень. Новаторство одна з ознак протестного лідерства, проте вона може бути притаманна і лідерству в рамках політичних партій тощо. Інша дослідниця, Г. Авцинова за основу своєї типології взяла такі критерії: відношення до влади, способи та методи досягнення поставлених цілей, тип діяльності, відношення до дійсності. Відносно влади вона виділила опозиційного і пануючого лідера. Опозиційний тип, у свою чергу, розбила на два підтипи: конфронтаційно-опозиційний підтип, непримиренний супротивник даної влади, що прагне скинути її будь-що-будь, і конструктивно-опозиційний підтип, який критикує дану владу, але не орієнтований на її негайне скинення². Співставляючи запропоновані типи діяльності з поведінкою дійових осіб «Євромайдану» можемо сказати, що конструктивно-опозиційну поведінку демонстрували представники парламентської опозиції – Яценюк, Турчинов, Кличко, натомість конфронтаційно-опозиційну – представники громадянської опозиції, які представляли «третій сектор», мережу різноманітних неурядових організацій.

Походження протестних політичних лідерів наклало особливий відбиток на їх характеристики, оскільки їх діяльність в рамках неурядових організацій має свої особливості. На думку О. Л. Музики, «лідерство у громадських організаціях за своєю психологічною структурою, функціями і особливостями ... спонтанне, значною мірою неформальне і конкурентне. Цей вид лідерства вимагає від людей самодетермінованої активності і постійного руху вперед, що, у свою чергу, вимагає інтуїтивного врахування закономірностей розвитку особистості в групі і розвитку групи в цілому»³. В рамках подібної діяльності збереження чи втрата лідерства залежить від особистісних якостей людини, від її вміння орієнтуватися у складних групових процесах, виробляти рішення, які враховують потреби окремих людей і групи в контексті суспільних вимог і параметрів суспільної ситуації. Саме ці риси лідера громадської організації є важливими в умовах масових протестних дій і дозволяють йому висунутись на передній план.

Відмінність між конструктивно-опозиційною поведінкою партійних лідерів та конфронтаційно-опозиційної поведінкою лідерів громадянського сектора можна пояснити, завдяки апеляції до поглядів Р. Такера, який пропонував використовувати термін «підтримуючий міф» суспільства для створення типології політичних лідерів. Говорячи про міф, він мав на увазі візію, ідею чи концепцію суспільства як цілого. Партійні лідери, прагнуть до збереження і використанні «підтримуючого міфу» суспільства, вбачаючи в діяльності свої опонентів відхилення від моделі закладеної в міфі і закликаючи до їх подолання шляхом зміни окремих негативних практик.

Лідери громадянського сектору, такі наприклад як Дмитро Ярош, розцінюють ситуацію як настільки принципово неправильну, що єдиним виходом з ситуації бачать фундаментальну перебудову суспільства, тобто зміну самого «підтримуючого міфу». Інший лідер що здобув популярність під час «Євромайдану», Єгор Соболев, виступив одним з лобістів процесів «люстрації» і прийняття відповідного закону. На його прикладі ми бачимо як руйнування ідеологічної влади «підтримуючого міфу» над свідомістю людей і запровадження нового «міфу» виконує діагностичну, керівну і мобілізуючу функції.

Ярош та Соболев претендують на моральне лідерство, звертаються до фундаментальних бажань, прагнень та ціннісних орієнтацій своїх послідовників, що вимагають покарання для чиновників, рішучої боротьби з корупцією, відмовляються від цінностей стабільності на користь справедливості тощо. Саме це зумовлює їх конфронтаційний стиль.

Прорив до «великої політики» лідерів громадянського сектору виглядає логічним, якщо

¹ Бірюков, Н.И. (2001). Политическое лидерство: определения и классификации. *Концептуализация политики*. Москва: Моск. обществ. научный фонд, 11-31.

² Авцинова, Г.А. (1993). Политическое лидерство. *Государство и право*, 5, 140–141.

³ Музика, О.Л. (2004). Методологічні засади дослідження проблеми лідерства у громадських організаціях. *Ucrainica Polonic*, T.1, 431-437.

прийняти до уваги, що «Євромайдан» слід розглядати ще як і прояв апогею недовіри українців до політиків, яка послідовно розвивалася з 2004 року, після розчарування наслідками «Помаранчевої революції». «Без політиків» - саме таким було спочатку гасло Євромайдану, і ситуація змінилася тільки після початку «силових акцій» проти протестуючих.

Оцінки стану політичного лідерства в Україні і до цього коливались від помірковано позитивних до відверто негативних, як наприклад розлогий висновок С. В. Щедрова – «по-перше, політичні лідери дуже слабо, а інколи зовсім не виконують свої функціональні обов'язки з приводу вироблення стратегії розвитку, консолідації суспільства, налагодження взаємодії між владою та суспільством, ініціювання реформ та мобілізацію мас на їхнє здійснення. По-друге, нові умови діяльності змушують політичних лідерів ... посткомуністичного типу змінюватися і пристосовуватися до них. З точки зору технології прийняття політичних рішень лідери посткомуністичного типу є прихильниками номенклатурного політичного стилю, при якому рішення приймаються вузьким колом осіб, закрито. У цьому сенсі вони виступають як популістські лідери, які прагнуть висловити реальні потреби широких мас, активно втягуються в політику. Однак орієнтація на тимчасові інтереси натовпу не дозволяє популістським лідерам довго підтримувати свою легітимність»¹. Можна погодитись з останнім висновком дослідника, адже, наприклад, українські президенти, перемагаючи на виборах з підтримкою більше 50% виборців дуже швидко втрачали їх довіру. Це є промовистим свідченням проблем з політичним лідерством в Україні. Відсутність рейтингових політиків взагалі свідчить про невдачу інституту політичного лідерства в країні в цілому. Низький рейтинг усіх без виключення президентів свідчить про проблеми з виконання ними ролі політичного лідера. Леонід Кучма, Віктор Ющенко і Віктор Янукович були кращими політичними лідерами перебуваючи в статусі лідера опозиції, партійного лідера тощо, ніж політичними лідерами на посаді президента. Це можна пояснити складністю завдань, що постають перед Президентами України, або недостатнім розумінням особливостей президентського політичного лідерства.

Політичні лідери – це все ж люди, які мають бути професійно, інтелектуально, морально – психологічно та організаційно підготовлені до владної діяльності, спроможні справляти легітимний вплив на все суспільство або його окремі частини. Проте на українській політичній арені за роки незалежності, на жаль, так і не з'явилося достатньо особистостей, які були б здатні вирішувати сучасні завдання не тільки управлінські завдання з розбудови державності. Політичні лідери зобов'язані структурувати і когнітивний простір масової свідомості шляхом створення, стимулювання і підтримки соціальних категорій, здатних вмістити в себе якомога більшу кількість послідовників, рядових членів суспільства². Низький рейтинг українських президентів це якраз ознака того, що вони не спромоглися створити почуття єдиного «ми», яке мало об'єднати суспільство і лідера, жоден з них не зміг показати себе в якості інстанції, що підтримує «колективну ідентичність».

Наприклад президентське політичне лідерство в часи Кучми не дотримувалося основних умов ефективного лідерства, таких як здатність формувати соціальні категорії, що дають змогу протиставляти «своїх» та «чужих», здатність пов'язувати ці категорії з потребами й установками послідовників, виконувати роль «прототипу», який є втіленням запропонованої соціальної категорії. Практично відсутньою була позитивна змістовна програма президентського політичного лідерства. Під час президентських виборів 2004 року визначилися альтернативи подальшого національного розвитку, які характеризувалися якраз наявністю позитивних змістовних програм, що стали причиною мобілізації громадських і політичних сил. На жаль, обидві позитивні змістовні програми не мали достатнього потенціалу для консолідації суспільства, оскільки апелювали до різних систем суспільних цінностей. Тому можна говорити про неправильний вибір порядку денного для позитивних змістовних програм.

На виборах 2004 року Віктор Ющенко зробив акцент на позитивній стороні ідентичності «європеїзму», тобто став активно нав'язувати суспільству нові категорії такі як «європейська інтеграція», потенційно здатні викликати відторгнення, активізував категорії «реформи», «демократизація». Запропонована ним ідентичність породила поглиблення внутрішніх

¹ Щедров, С. В. (2011). Політичне лідерство як чинник формування політичної конкуренції в Україні. *Політологічні записки: Збірник наукових праць, випуск 3* <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Polzap/2011_3/11ssvpku.pdf>.

² Зорин, В. А. (2010). Модели политического лидерства российских президентов. *Полис*, 4, 77-90.

суперечностей у регіональному та ідеологічному форматі. Два основні табори – помаранчевий і біло – синій – сформувалися кожна довкола своєї позитивної програми, жодна з яких не могла забезпечити мобілізації суспільства в масштабах країни в цілому, і мала ознаки усталеної регіональності. Внаслідок цього В. Ющенко в статусі Президента зіткнувся з надзвичайно складною проблемою консолідації. Він випереджав велику частину українських громадян, не готових сприйняти його модель нової країни, європейську інтеграцію і, таким чином, його самого, тобто не повною мірою задовольняв очікування однієї частини суспільства, яка мобілізувалася довкола запропонованих В. Януковичем категорій «стабільність», «розвиток українсько-російських відносин», а в ході здійснення повноважень, перестав задовольняти і власних виборців, фактично відстаючи від їх сподівань у питаннях демонтажу колишнього режиму і модернізації країни. Він виявився поганим «прототипом», тобто його виборці перестали сприймати його як особу, що найбільшою мірою відповідає категорії, яка закладена в основу існування групи.

Чи можуть нові політичні лідери, що з'явилися на хвилі протестів уникнути цих помилок? За природою своєю вони більше експресивні лідери, орієнтовані на підтримку у своїх прихильників відчуття єдності, суб'єктності і натхнення. Тоді як після завершення «Євромайдану» суспільство потребує лідерів більше інструментальних, які вкажуть ясні і доступні цілі, налагодять комунікацію і забезпечать мобілізацію широким мас. Якщо Ярош, Парасюк та Соболев, як лідери саме експресивні, забезпечували натхнення учасників «Євромайдану», пропонували цілі, забезпечували комунікацію та мобілізацію саме серед учасників «Євромайдану», то відразу по закінченню цієї екстраординарної ситуації виявилось, що для більшості населення вони є слабкими політичними лідерами, натомість у найбільш виграшну позицію потрапив Петро Порошенко, який відрізняється від них як своїм характером, так і властивостями його конститuentів та взаємозв'язком з ними і контекстом, в якому здійснюється лідерство. Якщо Дмитра Яроша можна ідентифікувати в якості лідера-«прапорноносця», в силу наявності у нього власного бачення дійсності і прагнення до кардинального перетворення існуючої політичної системи, здатності визначати динаміку, темп, характер політичних подій, формувати політичну проблематику; то Петро Порошенко спочатку був близьким до лідера-«пожежного», намагаючись реагувати на анексію Криму, а згодом на утворення ДНР та ЛНР, як на проблеми вже пред'явлені його конститuentам реальністю. Зараз він трансформується в лідера-«торгівця», прагнучи втягнути конститuentів у здійснення своїх ідей та планів.

Петра Порошенка теж слід вважати політичним лідером, що здобув популярність та послідовників завдяки «Євромайдану». Проте він відрізняється від усіх інших лідерів пов'язаних з цією акцією – від Соболева, Яроша, Парасюка, Богомолець, Булатова тощо. Можна говорити про визначну роль «Євромайдану» в становленні Порошенка як політичного лідера, оскільки до 2013 року його в цій якості просто не існувало і в будь-яких рейтингах політичних симпатій його результат був нижчим статистичної похибки. Єдиною підставою, що свідчила про його можливий злет, був такий же низький рівень антирейтингу, що давало йому великий потенціал для росту.

В ході «Євромайдану» Порошенко демонстрував поведінку, відмінну від усіх ключових публічних осіб. На відміну від опозиційної трійки від максимально дистанціювався від будь-яких перемовин з Януковичем та діючою владою, не заявляв про жодні претензії на владу чи посади, на відміну від лідерів громадського сектору демонстрував схильність до компромісів і не виголошував радикальних заяв. На фоні небагатослівного, але дієвого Порошенка опозиційна трійка виглядала демагогами. Віталій Кличко, Арсеній Яценюк та Олег Тягнибок в хід протестів втрачали довіру своїх прихильників, в тому числі через необережні заяви та обіцянки, що згодом не були реалізовані. Порошенко стабільно тримався в розширеному колі лідерів Майдану, постійно виступав на віче і активно займався зустрічами із європейськими високопосадовцями, візитами на європейські конференції тощо. В підсумку йому вдалося опанувати роль «третьої сили», уникнувши критики яка зосередилась на прихильниках Януковича та опозиційній трійці.

Проблеми президентського політичного лідерства в Україні традиційно полягали в поширенні негативної категоризації, яка вела до протиставлення послідовників, і нехтування формуванням позитивних змістовних програм, які б стали причиною консолідації і мобілізації усього суспільства, а не тільки певних груп електорату. Порошенко вдалося цього уникнути, оскільки такі категорії як «закінчення військових дій», «завершення політичної кризи», «оновлення влади» та «збереження територіальної цілісності» співпали з потребами й установками послідовників. В результаті Петро Порошенко – це перший український президент, який здобув переважну більшість голосів в усіх

регіонах країни.

Зараз він додатково пропонує активацію категорій «європейської інтеграції» та «оновлення країни». Мобілізаційний потенціал його лідерства зберігається завдяки чіткій категоризації «чужих», в якості яких тепер можуть використовуватися як «сепаратисти», так і радикальні елементи та корупціонери, що заважають модернізації країни. Таким чином П. Порошенко, який в якості політичного лідера є результатом «Євромайдану», зараз є найбільш успішним в якості політичного лідера на посаді Президента України, зберігаючи свій рейтинг і через рік після обрання.

References

1. Birjukov, N. I. (2001). Politicheskoe liderstvo: opredelenija i klassifikacii. *Konceptualizacija politiki*. Moskva: Mosk. obshhestv. nauchnyj fond, 11-31.
2. Avcinova, G. A. (1993). Politicheskoe liderstvo. *Gosudarstvo i pravo*, 5, 140–141.
3. Muzyka, O. L. (2004). Metodolohichni zasady doslidzhennia problemy liderstva u hromadskykh orhanizatsiiah. *Ucrainica Polonica*, T.1, 431-437.
4. Shchedrov, S. V. (2011) Politychne liderstvo yak chynnyk formuvannia politychnoi konkurentsii v Ukraini. *Politolohichni zapysky: Zbirnyk naukovykh prats, Vypusk 3* <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Polzap/2011_3/11ssvpku.pdf>.
5. Zorin, V. A. (2010). Modeli politicheskogo liderstva rossijskih prezidentov. *Polis*, 4, 77-90.